

Jože Šorn

Cene in mezde ter gospodarski položaj industrijskega delavstva na Slovenskem neposredno po prevratu

V habsburški monarhiji se je normalno, to je svobodno tržno gospodarstvo pričelo rušiti z jesenjo 1914, na njegovo mesto pa je stopalo vojno gospodarstvo. Toda tudi vojno gospodarstvo se je zaradi slabega stanja v poljedelstvu, trgovini, industriji itd. vse bolj razkrajalo. Tu ne moremo napisati niti enega stavka več o tem, kako se je s pričetkom prve svetovne vojne umaknilo rusko žito z evropskega tržišča nazaj za ruske meje in kako ga je kmalu pričelo zelo zelo primanjkovati tudi tam. Evropski žitni fond se je strahotno zmanjšal tudi zaradi slabo obdelanih polj v Evropi sami; mednarodna trgovina je bila skoraj povsem na tleh; nekatere panoge industrije že niso imele kaj predelovati — papirnatega denarja pa je bilo v obtoku vsak dan več. Inflacija je pričela pestiti vse evropske države.

V takem derutnem stanju je prišla na oblast jugoslovanska in z njo vred slovenska buržoazija. Da bi se obdržala na oblasti, je morala čim prej spet vzpostaviti normalno tržno gospodarstvo. To se pravi, da je morala: prvič, na vsem svojem ozemlju uveljaviti dinar kot edino plačilno sredstvo in ublažiti kolikor le mogoče predvidevajočo se inflacijo, zakaj tudi dinar je pričel bolehati; drugič, morala je čim prej uresničiti realni državni proračun; tretjič, Narodna banka kraljevine SHS je morala čim prej pričeti z nakupom velikih količin deviz; četrtoč, država je morala čim prej vzpostaviti aktivno trgovinsko oziroma plačilno bilanco. Od teh in še od drugih dejavnikov je bila odvisna vrednost dinarja, torej tudi stabilnost cen in mezd, posledično pa zanesljiva gospodarska osnova družbe in s tem seveda tudi delavstva.

Dinar je postal plačilno sredstvo februarja 1920, prvi realni proračun je bil sprejet za poslovno dobo 1922/23 (ob podpori posojila v zlatu poleti 1922). Od vključno leta 1922 dalje je Narodna banka dejansko kupovala vse več deviz: v tem letu na primer za 632 milijonov dinarjev, v letu 1923 že za 1821 milijonov dinarjev (torej trikrat več). Leta 1924 je bila trgovinska bilanca prvič aktivna. Na osnovi tega je vrednost dinarja prenehala padati proti koncu leta 1923.

Če hočemo dobiti res splošni pregled gospodarskega položaja slovenskega delavstva in nihanja njegove mezde, je najbolje, da se naslonimo na relacijo valut, konkretno na relacijo USA dolar: dinar. Dolar Združenih držav Amerike je namreč ostal nedotaknjena valuta skozi vso dobo prve svetovne vojne in v poprevratnih letih. Tako je

leta 1921 stal 1 dolar	46,4 din
leta 1922 stal 1 dolar	75,4 din

padec vrednosti dinarja za 63 %

leta 1923 stal 1 dolar

94,0 din

padec vrednosti dinarja za nadaljnjih 25 %

Skupno je torej padla vrednost dinarja kar za 88 %. S tem je dosegla inflacija svoj višek. Valutna reforma je pričela z ostro deflacijo in dinar si je kaj kmalu opomogel. Zato je

leta 1924 stal 1 dolar

76,7 din

dvig vrednosti dinarja za 23 % glede na leto 1923

leta 1925 stal 1 dolar

58,8 din

dvig vrednosti dinarja za 30 % glede na leto 1924

Valutno sta bili leti 1919 in 1920 skoraj docela labilni, nepregledni, fiktivni. O tem pričajo vsi do sedaj pregledani industrijski in delavski arhivi. Potemtakem so bila ekonomsko najtežja leta za delavstvo — če ne računamo vojnih let, let vojnega gospodarstva — leta 1919—1920—1921—1922—1923. Ta leta so bila najbolj labilna in mislim, da ni prav nič pretirano reči, da se ekonomsko zaključí poprevratna doba s koncem leta 1923, ko je dinar dosegel najnižjo stopnjo vrednosti in se tudi že pričel stabilizirati ter dvigati. S tem so se uravnovesile cene in učvrstile mezde. Le-te so postale stvarnejše, predstavljale so neko realno osnovo za računanje eksistenčnega minima. Kot posledica vsega tega je bilo od začetka leta 1924 vse manj stavk, radikalnih mezdnih gibanj in drugih podobnih družbenih pojavov. Izračunali smo, da so vse stavke in mezdna gibanja na Slovenskem v letu 1920 šla za tem, da se mezde zvišajo povprečno za 30 %, leta 1921 za manj kot 30 % glede na prejšnje leto, leta 1922 pa za 45—50 %, leta 1923 le še za 15—20 %.

Delavstvo ni takoj reagiralo na padec vrednosti dinarja in s tem na porast draginje, ampak opazimo včasih večtedenski zaostanek, nekajkrat celo večmesečnega. Porast cen življenjskih potrebščin je namreč potreboval določen čas, da je prišel od grosista prek detajlista do delavske družine.

Po računih Delavske zbornice v Ljubljani so od oktobra 1923 dalje cene pričele občutno padati. Cene na debelo so padle v nadaljnjih nekaj mesecih od indeksa 2098 na indeks 1978, cene na drobno pa niso takoj sledile temu padcu, ampak so za spoznanje še narasle in sicer za 1,2 %.

Ker v citiranih 5 letih ni bilo nobenega uzakonjenega načela oziroma ključa, po katerem bi bili delodajalci zavezani zviševati mezde proporcionalno s padanjem vrednosti dinarja, je bilo vse prepuščeno pogajanju med delojemalci in delodajalci. Pri tem zaradi delovanja načel svobodnega tržnega gospodarstva opazimo, da so propadle vse zahteve delojemalcev, ki so bile nerealno visoke. Na primer: neka skupina delojemalcev je zahtevala leta 1920 kar za 200 % višje mezde. Zahteva je propadla tisti trenutek, ko je bila predložena. Nasprotno pa so problem draginje reševali zelo realno v železarni v Ravnah na Koroškem. Na mezdnih pogajanjih 26. marca 1920 so določili, koliko hrane potroši 1 delavec in njegova družina na mesec. Potem so mezdo povišali za toliko kron, za kolikor kron se je podražila ugotovljena količina hrane. Najpogosteje pa se je dogajalo, da so mezde, draginjske doklade in podobne bonitete dvigali kar šablonsko: delavci so zahte-

vali 50 %-ni dvig mezd, dosegli pa so 35—40 %-ni dvig, torej približno (ampak zelo približno, raje nižji) tolikšen dvig, za kolikor je padla vrednost dinarja v odnosu na USA dolar.

V splošnem je bilo mestno delavstvo bolj prizadeto kot pa delavstvo zunaj urbanskih naselij. Zato je zelo težko dati trdno sliko za vso Slovenijo. Najbolje bo, dobiti neke bodisi regionalne bodisi strukturne tipe (po profesiji), za njih izračunati povprečje, potem pa jih med seboj primerjati, ker vse kaže, da je bila relacija dolar: dinar v raznih krajih Slovenije različna.

OPOMBE

Za to obravnavo sem uporabil podatke iz fasciklov Inšpekcije dela, Delavske zbornice in Jugoslovanske strokovne zveze za leto 1919—1925. Izmed industrijskih arhivov naj navedem fascikle Združenih papirnic Vevče, Goričane in Medvode d. d. v Ljubljani, Tovarne kleja in Kranjske industrijske družbe za ista leta.